

УДК 336.1

Луніна І.О.

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті узагальнено теоретичні передумови ефективного функціонування децентралізованих бюджетних систем. Здійснено аналіз змін у формуванні та ролі місцевих бюджетів в унітарних країнах Європи у 2000-2014 рр. Визначено сучасні тенденції зміни податкових повноважень місцевих органів влади. Досліджено особливості формування місцевих бюджетів України в умовах децентралізації влади, обґрунтовано напрями підвищення ефективності формування податкових доходів та використання коштів місцевих бюджетів України.

***Ключові слова:** бюджетна децентралізація, місцеві бюджети, місцеві суспільні блага, податкові повноваження, сектор загальнодержавного управління.*

Лунина И.А.

БЮДЖЕТНАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ

В статье обобщены теоретические предпосылки эффективного функционирования децентрализованных бюджетных систем. Проведен анализ изменений в формировании и роли местных бюджетов в унитарных странах Европы в 2000-2014 гг. Определены современные тенденции изменения налоговых полномочий местных органов власти. Исследованы особенности формирования местных бюджетов Украины в условиях децентрализации власти, обоснованы направления повышения эффективности формирования налоговых доходов и использования средств местных бюджетов Украины.

***Ключевые слова:** бюджетная децентрализация, местные бюджеты, местные общественные блага, налоговые полномочия, сектор общегосударственного управления.*

Lunina I.

FISCAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN TRENDS

This article summarizes the theoretical assumptions of the efficient functioning of decentralized budget systems. The analysis of changes in the formation and role of local budgets in unitary countries in Europe in 2000-2014 was made. The author

determines modern trends in taxation powers of local authorities. Research of the formation features of Ukrainian local budgets in the conditions of decentralization of power was carried out. The author proves the ways for efficiency improvement of formation and using of local budgets tax revenues in Ukraine.

Key words: fiscal decentralization, local budget, local public goods, tax authority, general government.

Постановка проблеми. Бюджетна децентралізація в Україні є частиною пакета реформ, спрямованих на підвищення ефективності діяльності сектору загальнодержавного управління та краще задоволення інтересів громадян у різних сферах життєзабезпечення та надання публічних послуг. Ефективність процесів бюджетної децентралізації залежить, значною мірою, від повноважень органів місцевого самоврядування у питаннях прийняття бюджетних рішень, формування доходної та видаткової частин місцевих бюджетів. Створення нової моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин передбачає збільшення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, розширення повноважень місцевих органів влади щодо фінансування окремих бюджетних програм та закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичне підґрунтя вирішення проблем ефективного функціонування децентралізованих бюджетних систем закладено працями західних фінансистів – Ч.Тіббу, М.Олсона, Р.Масгрейва, Х. Ціммерманна. Дослідження Ч.Тіббу доводять, що конкуренція територіальних громад забезпечує краще врахування місцевих інтересів, потреб та вподобань населення при наданні місцевих суспільних благ, що фінансуються з місцевих бюджетів, та більш відповідальне ставлення місцевих органів влади до виконання своїх функцій [22]. До ключових питань бюджетної політики належить питання визначення обсягу коштів, необхідних для їх фінансування, що обумовлено особливістю суспільних фінансів порівняно із фінансами суб'єктів господарювання. Якщо для приватних підприємств критерієм достатності коштів для їхньої діяльності є співвідношення граничної виручки та граничних витрат, то у суспільному секторі визначення такої достатності не є

простим завданням, оскільки потреби споживачів щодо суспільних благ не можуть бути враховані через механізм цін, а надання таких благ не визначається співвідношенням попиту і пропозиції на ринку [15].

Е.Ліндаль акцентує увагу на тому, що функцію цін на суспільні блага можуть виконувати податки, але за умови, що споживачі суспільних благ самі несуть відповідні витрати, тобто сплачують податки, необхідні для їх фінансування [6]. Виконання цієї умови потребує, щоб доходи місцевих бюджетів формувалися на основі принципу фіскальної еквівалентності, згідно із яким відмінності у вигодах від отримання місцевих суспільних благ визначаються відмінностями у рівнях оподаткування, а збільшення надання місцевих суспільних благ потребує збільшення податкових доходів відповідних бюджетів (збільшення податкового навантаження, що припадає на жителів відповідних територіальних громад) [16, 20]. За висновками Л. Олсона порушення принципу фіскальної еквівалентності (тобто відсутність взаємозв'язку між податковими надходженнями і наданням місцевих суспільних благ) призводить до формування місцевих бюджетів у неоптимальних обсягах та нераціонального використання суспільних коштів [21], що у свою чергу потребує необґрунтованого збільшення податкового навантаження на економіку.

Вагомий внесок у дослідження проблематики формування місцевих бюджетів України зробили українські вчені – Бондарук Т., Буковинський С., Кириленко О., Коляда Т., Луніна І., Лучка А., Остріщенко Ю., Пилипів В., Слухай С., Тарангул Л. [1-4, 7-14], у працях яких знайшли відображення теоретичні і практичні аспекти розширення фінансової спроможності місцевого самоврядування.

Глобалізація поширює вплив конкуренції на різні сфері економіки, фінансів та державного управління, що актуалізує питання підвищення ефективності використання суспільних коштів та функціонування багаторівневих бюджетних систем [19]. У останнє десятиріччя майже в усіх країнах Європи відбуваються процеси децентралізації, спрямовані на передачу

місцевим органам влади різних рівнів певних повноважень та інструментів, що дозволяють виконувати ці повноваження на основі незалежних рішень [18].

Процеси децентралізації, змінюючи взаємозалежність органів влади різних рівнів, потребують поглиблених досліджень зміни доходів та видатків місцевих бюджетів з урахуванням сучасних світових тенденцій підвищення ефективності місцевого самоврядування.

Мета статті. Метою статті є визначення змін, що відбуваються у доходах місцевих бюджетів та податкових повноваженнях органів місцевого самоврядування у процесі децентралізації влади та обґрунтування напрямів підвищення ефективності формування податкових доходів та використання коштів місцевих бюджетів України.

В Україні останнім часом спостерігається збільшення номінальних показників надходжень до загального фонду місцевих бюджетів: у 2015 р. – на 42%, а за січень-березень 2016 р. – на 46 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (у співставних умовах). На думку керівників міністерства регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України, міністерства фінансів України це є свідченням “беззаперечного ефекту від бюджетної децентралізації” та зростання реальних можливостей місцевого самоврядування [5].

Проаналізуємо розвиток місцевих бюджетів України крізь призму завдань бюджетної децентралізації та відповідні світові тенденції.

Важливими індикаторами рівня бюджетної децентралізації є показники частки місцевих бюджетів у доходах і видатках сектора загальнодержавного управління (сектор загальнодержавного управління включає центральний, регіональні та місцеві бюджети, а також бюджети фондів загальнообов’язкового соціального страхування).

У 2010-2014 рр. зростання рівня децентралізації видатків (за показником частки місцевих бюджетів у загальнодержавних видатках) порівняно із 2000-2004 рр. спостерігалось у більшості постсоціалістичних країн (Словаччина, Словенія, Чеська Республіка, Польща, Україна), що відображає нові видаткові

зобов'язання місцевих органів влади, зокрема, у сферах охорона здоров'я та освіти (рис. 1).

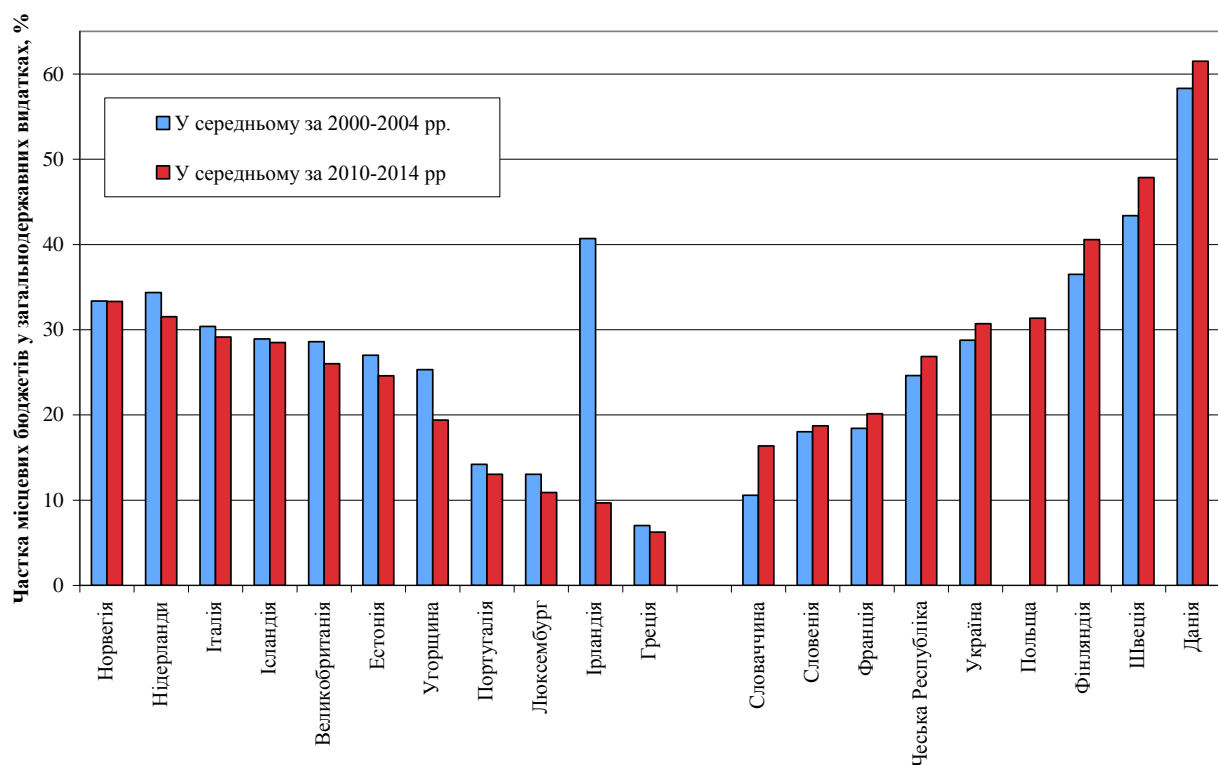

Рис. 1. Частка місцевих бюджетів у видатках сектору загальнодержавного управління, %

Джерело: розраховано автором на даними ОЕСР та міністерства фінансів України.

Подальше розширення ролі місцевих органів влади відбувалося також й у скандинавських країнах, які традиційно мають найвищі показники видатків місцевих бюджетів. У 2010-2014 рр. відповідні середньорічні показники становили у Фінляндії – 22,8% ВВП, у Швеції – 24,7%, у Данії – більше 35% ВВП. У деяких унітарних країнах Європи частка місцевих бюджетів у загальнодержавних видатках, навпаки зменшувалася (порівняно із 2000-2004 рр.), наприклад, у Ірландії – із 40,7 до 9,7%, в Угорщині – із 25,3 до 19,4%, у Греції – із 7,0 до 6,2 %.

У 2010-2014 рр. рівень децентралізації доходів (за показником частки місцевих бюджетів у загальній сумі доходів сектору загальнодержавного управління) зростав у багатьох унітарних країнах Європи (незалежно від рівня доходів місцевих бюджетів, рис. 2). Так у Естонії він збільшився із 4,0 до 5,3%,

у Чеській Республіці – із 15,8 до 18,8%, у Ісландії та Фінляндії перевищив відповідно 26,7 та 29,2%, у Швеції залишився практично на незмінному, але максимальному серед розглянутих країн рівні (34,5%).

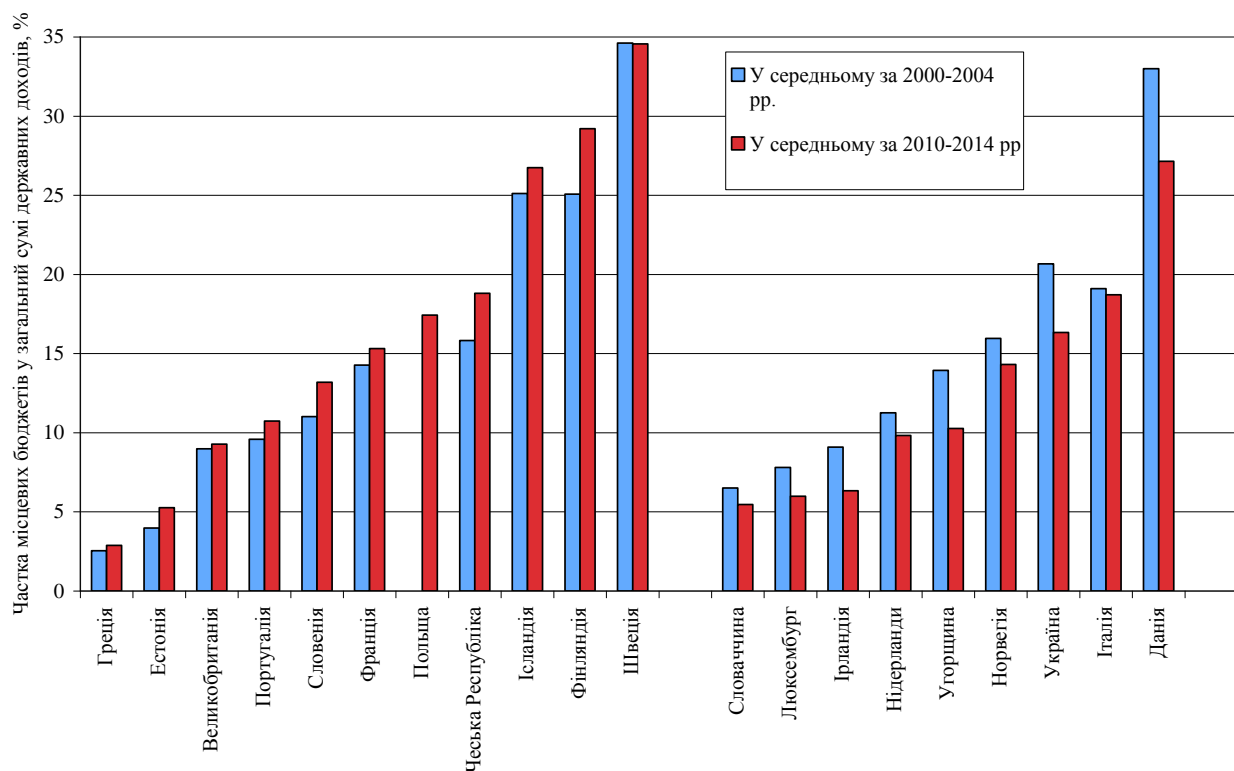

Рис. 2. Частка місцевих бюджетів у загальній суми доходів сектору загальнодержавного управління, %

Джерело: розраховано автором на даними ОЕСР та міністерства фінансів України.

В Україні рівень децентралізації видатків, за нашими розрахунками, зріс із 28,8% у середньому за 2002-2004 рр. до 30,7% у 2010-2014 рр., однак це відбувалося на фоні зменшення середньорічного показника децентралізації доходів (із 20,7 до 16,3%). У 2014 р. за розглянутими вище узагальнюючими показниками децентралізації доходів та видатків Україна посідала середні позиції серед унітарних країн Європи (рис. 3).

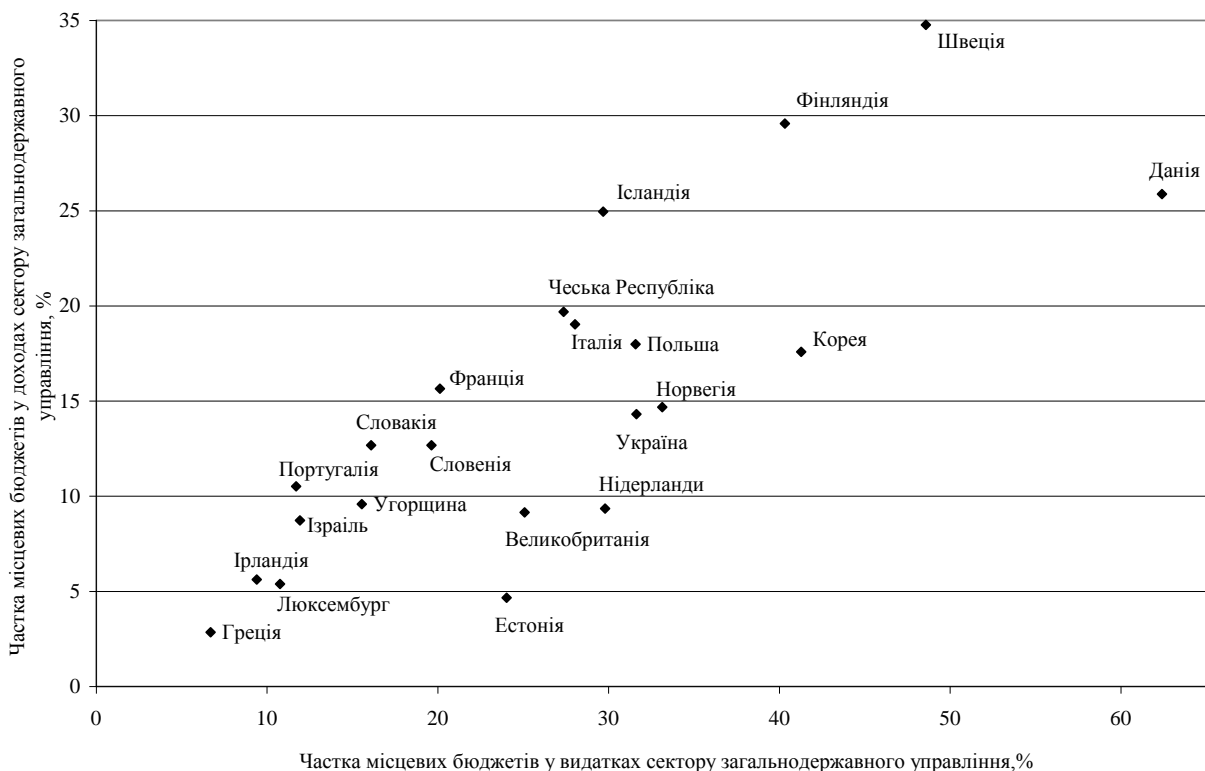

Рис.3. Рівень бюджетної децентралізації в унітарних країнах Європи: 2014 р.

Джерело: складено за даними ОЕСР, Україна – розраховано автором за даними міністерства фінансів України.

До важливих тенденцій останніх років слід віднести зростання ролі податків у фінансуванні функцій органів місцевого самоврядування. Це мало місце у 14-ти із 20 досліджуваних країн (рис.4). Якщо у 2000-2004 рр. у середньому по унітарних країнах Європи податкові доходи покривали 33,5% видатків місцевих бюджетів, то у 2010-2014 рр. – 34,8%. У Греції цей показник зріс із 7,9 до 46,3 %, у Словенії – із 33,4 до 41,5%, в Угорщині – із 17,1 до 24,4%, у Ісландії сягнув 70,3%.

Слід зауважити, що у таких країнах як Люксембург та Норвегія зменшення ролі податкових доходів у фінансуванні видатків місцевих бюджетів у 2010-2014 рр. відбулося в умовах зменшення середньорічних видатків місцевих бюджетів (у Люксембургу – до 4,7% ВВП порівняно із 5,2% ВВП у 2000-2004 рр., у Норвегії – відповідно до 14,7% порівняно із 15,0% ВВП).

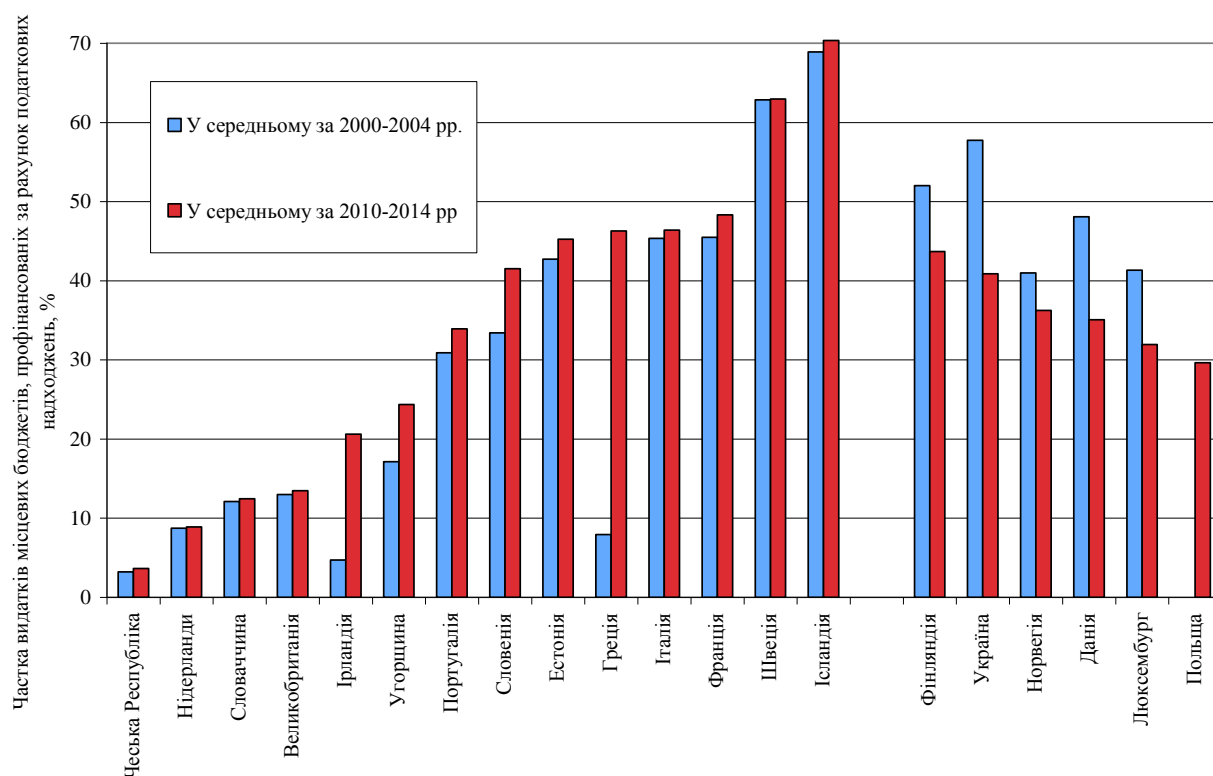

Рис.4. Частка видатків місцевих бюджетів, профінансованих за рахунок податкових надходжень, %

Джерело: розраховано автором на даними ОЕСР та міністерства фінансів України.

В Україні частка податкових доходів у фінансуванні видатків місцевих бюджетів також зменшилася (із 57,7 до 40,9%), але – на відміну від зазначених вище країн – одночасно зросли видатки до 14,54% ВВП у середньому за 2010-2014 рр. порівняно із 11,29% у 2002-2004 рр.

Щоправда, слід зазначити, що Україна за рівнем податкових доходів місцевих бюджетів суттєво випереджає такі країни як Люксембург, Великобританія, Греція, Ірландія, Чехія та Словаччина, де такі доходи не перевищують 2% ВВП (рис. 5), але при цьому належить до невеликої групи країн, де у останні роки податкові доходи місцевих бюджетів (у % ВВП) знижувалися.

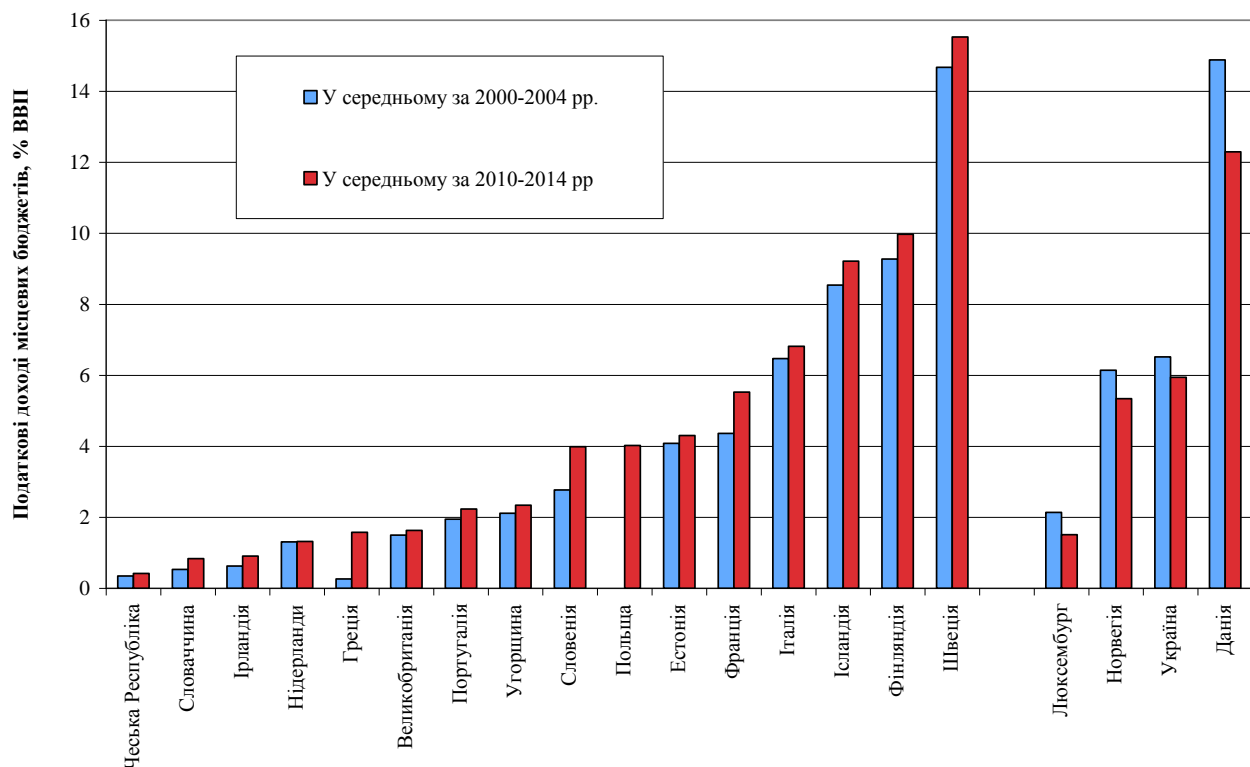

Рис 5. Податкові доходи місцевих бюджетів унітарних країн Європи у 2000-2014 рр., % ВВП

Джерело: розраховано автором на даними ОЕСР та міністерства фінансів України.

У 2015 р. в Україні, незважаючи на проголошення курсу на бюджетну децентралізацію та розширення фінансової самостійності місцевих бюджетів, рівень податкових доходів місцевих бюджетів (у % ВВП) продовжував знижуватися (із 5,9 % ВВП у середньому за 2010-2014 рр. до 5,0% ВВП). Податкові доходи було перерозподілено на користь державного бюджету та фондів загальнообов'язкового соціального страхування.

Частка місцевих бюджетів України у загальній сумі податків та обов'язкових платежів сектору загальнодержавного управління (податків і платежів з обов'язкового соціального страхування, надалі для зручності застосовується термін “податкові доходи держави”, аналог англійського терміну General Tax) зменшилася до 14,2% (порівняно із 16,3% у середньому за 2010-2014 рр.). При цьому з місцевих бюджетів було профінансовано 31,6% видатків сектору загальнодержавного управління, що перевищує показники

попередніх років (30,7% у середньому за 2010-2014 рр.) у наслідок передачі на місцевий рівень декількох сотень об'єктів соціально-культурної сфери.

У структурі доходів місцевих бюджетів унітарних країн Європи у 2013 р. податкові надходження склали близько 40% доходів місцевих бюджетів (що включають податки, плату користувачів та трансферти від центральних органів влади), трансферти забезпечували близько 47%, ще 13% припадало на плату користувачів за надання бюджетних послуг (табл. 1).

Таблиця 1

Структура доходів місцевих бюджетів унітарних країн Європи: 2013, %

	Податкові надходження	Плата користувачів	Міжбюджетні трансферти	Всього
Великобританія	14,9	13,5	71,6	100,0
Греція	41,1	7,3	51,6	100,0
Данія	35,2	5,0	59,7	100,0
Естонія	33,7	7,3	59,0	100,0
Ірландія	24,4	24,6	51,0	100,0
Ісландія	77,4	10,9	11,7	100,0
Італія	48,3	11,9	39,8	100,0
Люксембург	25,5	19,3	55,2	100,0
Нідерланди	10,4	15,2	74,4	100,0
Норвегія	39,3	13,8	46,9	100,0
Польща	35,2	10,2	54,6	100,0
Португалія	44,2	18,9	36,9	100,0
Словаччина	13,4	18,2	68,4	100,0
Словенія	43,6	16,6	39,8	100,0
Угорщина	26,3	11,1	62,7	100,0
Фінляндія	45,4	23,6	30,9	100,0
Франція	53,5	16,6	29,9	100,0
Чеська Республіка	7,1	29,9	62,9	100,0
Швеція	61,7	10,2	28,2	100,0
Незважене середнє	39,5	13,2	47,3	100,0
Україна 2013	42,3	4,1	53,7	100,0
Україна 2015	34,3	5,3	60,4	100,0

Джерело: розраховано автором за даними ОЕСР та міністерства фінансів України

У різних країнах частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів залежить від особливостей національних моделей багаторівневих

бюджетних систем і коливається від 7% у Чеській Республіці до 77% у Ісландії. Однак, незважаючи на такі відмінності, у більшості країн спостерігається тенденція щодо збільшення (порівняно із 2005 р.) ролі податків у формуванні місцевих бюджетів. У середньому по унітарних країнах Європи у період 2005-2013 рр. податкові доходи зросли на 0,3% ВВП, тоді як в Україні зменшилися приблизно на 1% ВВП.

У 2015 р. частка податкових надходжень у доходній частині місцевих бюджетів України зменшилася до 34,3%, а міжбюджетних трансфертів зросла до 60,4% (див. табл.1), що означає погіршення структури доходів порівняно із середніми показниками унітарних країн Європи.

Для оцінки процесів бюджетної децентралізації в Україні необхідно також проаналізувати податкові доходи місцевих бюджетів під іншим кутом зору. Багаторічні дослідження експертів ОЕСР доводять, що показник частки місцевих бюджетів у податкових доходах держави не дає коректної оцінки фактичних податкових повноважень місцевих органів влади, оскільки не відображає фактичну свободу дій місцевих органів влади при формуванні місцевих бюджетів. В 1997 р. робочою групою ОЕСР було розроблено структурований підхід, що дозволяє виокремити вплив органів місцевого самоврядування на формування податкових надходжень, виходячи із наданих їм прав щодо визначення бази оподаткування, встановлення податкових ставок, надання податкових пільг, а з 2002 р. – із врахуванням того, чи потребує прийняття таких рішень погодження з центральними органами влади. Крім того, запропоновано враховувати вплив на податкові ресурси місцевих бюджетів відрахувань від загальнодержавних податків [17]. Із використанням даного підходу у 2002, 2005, 2008 та 2011 рр. по країнах ОЕСР методом опитування було здійснено аналіз податкових повноважень регіональних та місцевих органів влади.

Узагальнення результатів дослідження податкової самостійності на місцевому рівні по унітарних країнах Європи представлено у табл. 2. У 2011 р. в середньому по таких країнах частка податків з повною чи частковою

свободою місцевих органів влади становила більше 70% податкових доходів місцевих бюджетів (податки, по яких місцеві органи влади мають повне або обмежене право встановлювати ставки та/або пільги).

Таблиця 2

Податкові повноваження місцевих органів влади унітарних країн Європи, % податкових доходів місцевих бюджетів:

	Податки, по яких місцеві органи влади мають право встановлювати ставки та пільги		Податки, по яких місцеві органи влади мають право встановлювати ставки		Право встановлювати податкові пільги	Загальнодержавні податки, міжбюджетний розподіл яких визначається				Ставки та пільги встановлює центральна влада	Інші податки
	повне	Обмежене	повне	обмежене		місцевою владою	за погодженням з місцевою владою	центральною владою на багаторічній основі	центральною владою на річній основі		
2011*	6,99	0,22	17,83	47,74	0,03	0	0	12,39	4,88	5,22	4,92
2008*	7,85	0,21	16,33	44,60	0,03	0	0	11,25	7,18	7,86	5,02
2005*	3,92	0,22	19,60	44,87	0,47	0	0	11,85	6,90	7,36	5,40
Україна 2015		0	0	22,07	0	0	0	77,50	0	0,44	0

Примітка: * - у середньому по унітарних країнах Європи.

Джерело: розраховано автором за даними ОЕСР та міністерства фінансів України

Податки, що не належать до повноважень одного рівня влади, а розподіляються між центральним та місцевими бюджетами, забезпечують близько 18% податкових надходжень. По таких податках місцеві органи влади не мають права змінювати податкові ставки або базу оподаткування, тобто вони слугують механізмом забезпечення балансу між самостійністю місцевих органів влади у податковій сфері та підтримкою стабільності національної бюджетної системи. Як правило, норми міжбюджетного розподілу податків закріплюються у законодавстві.

За нашими розрахунками в Україні у 2015 р. надходження до місцевих бюджетів від податків, по яких місцеві органи влади мають обмежене право встановлювати податкові ставки та пільги, становили лише 22% загальної суми

податкових доходів. Більше 77% таких доходів припадало на загальнодержавні податки, що розподіляються між державним та місцевими бюджетами. Місцеві ради України, в межах повноважень, визначених Податковим Кодексом, вирішують питання щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору, ставок земельного податку та єдиного податку з фізичних осіб. Однак, враховуючи невеликі обсяги доходів від цих податків, місцеві органи влади практично не мають у своєму розпорядженні інструментів, які б дозволяли їм приводити доходи місцевих бюджетів у відповідність із потребами у фінансуванні місцевих суспільних благ та послуг.

Розширення обсягів субвенцій місцевим бюджетам (у першу чергу за рахунок освітньої та медичної субвенцій) означає надання мінімальних гарантій щодо фінансування відповідних послуг на місцевому рівні, тобто вирішує проблему короткострокового збалансування місцевих бюджетів. Однак, це знищує стимули до розвитку економіки та збільшення податкового потенціалу економічно слабких регіонів у довгостроковій перспективі.

Як свідчать результати проведеного аналізу, у період 2005-2011 р. у середньому по унітарних країнах Європи збільшився як рівень податкових доходів місцевих бюджетів (із 4,2 до 4,3% ВВП), так і податкова самостійність місцевих органів влади (із 68,6 до 72,8%) завдяки зростанню частки податкових доходів, по яких місцеві органи влади мають право самостійного визначення ставок та податкових пільг (із 3,9 до 7,0%) або визначення тільки ставок податків (із 64,5 до 65,6%).

Висновки. Узагальнення теоретичних положень щодо ефективного функціонування децентралізованих бюджетних систем дозволяє зробити висновок, що необхідною передумовою забезпечення певної бюджетної самостійності є наявність у розпорядженні місцевих органів влади гнучких джерел власних податкових доходів. Безумовно, податкові повноваження місцевої влади потребують певних обмежень, пов'язаних із необхідністю

формування раціональної податкової системи країни, усунення значних міжрегіональних коливань доходів місцевих бюджетів, оптимізації умов податкового адміністрування тощо. Однак реалізація головних завдань бюджетної децентралізації – підвищення фінансової самостійності та ефективності функціонування місцевих бюджетів – потребує забезпечення певної відповідності між відповідальністю місцевих органів влади за надання місцевих суспільних благ та повноваженнями щодо розширення власних податкових доходів.

В Україні – на відміну від унітарних країн Європи – у останні роки спостерігається не тільки зменшення рівня податкових доходів місцевих бюджетів (як частки ВВП) та їх частки у податкових доходах держави, але й відсутність у місцевих органів влади достатніх податкових повноважень, що в умовах децентралізації мають забезпечувати фінансову самостійність місцевих бюджетів.

Вирішення таких завдань потребує зміни системи розподілу податку на доходи фізичних осіб між місцевими бюджетами. Виходячи із теоретичних положень щодо ефективного формування податкових доходів місцевих бюджетів (на основі принципу еквівалентності) та завдань бюджетної децентралізації (щодо кращого врахування потреб місцевих жителів у суспільних благах), податок на доходи фізичних осіб має надходити за місцем фактичного проживання його платника. За таких умов податок на доходи фізичних осіб виконуватиме функцію цін на місцеві суспільні блага, оскільки потреби населення у суспільних благах залежать від рівня доходів населення (як і потреби у приватних благах). Якщо податок зараховуватиметься за місцем проживання його платника, то відмінності у податковому навантаженні на жителів адміністративно-територіальних одиниць будуть визначати відмінності у обсягах надання таких благ. Збільшення податкових повноважень місцевих органів влади України доцільно здійснювати шляхом розширення видів податку на нерухомість, що має сплачувати бізнес (участь якого у формуванні

доходів місцевих бюджетів є досить обмеженою) та надання додаткових прав місцевим органам влади щодо їх запровадження та зміни податкових ставок.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т. Г. Місцеві податки та збори в Україні: суперечності та перспективи розвитку / Т. Г. Бондарук, І. О. Мельничук // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. – К. : Типографія «Інтердрук», 2014. – С. 17–24.
2. Бондарук Т.Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації / Т.Г.Бондарук // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2015. – №1. – С.51-55.
3. Буковинський С. До питання модернізації державних і місцевих фінансів / С. Буковинський // Світ фінансів. – 2012. — Вип. 2. – С. 188-193.
4. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / І. О. Луніна, О. П. Кириленко, А. В. Лучка та ін. ; за ред. І. О. Луніної ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2010. – 320 с.
5. Зубко Г. Більше 30 млрд. грн. у місцеві бюджети за I квартал - беззаперечний ефект фінансової децентралізації, 19 квітня 2016. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248971086&cat_id=244276429
6. Йохансен Л. Некоторые заметки по поводу предложенной Линдалем теории определения государственных расходов // Вехи экономической мысли. Т.4. Экономика благосостояния и общественный выбор. — СПб. : Экономическая школа. – 2004. — С. 377-391.
7. Кириленко О. П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування / О.П.Кириленко // Фінанси України. – 2001. – № 1, – с. 34-39.

8. Кириленко О.П. Досягнення стратегічних орієнтирів вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні / О.П. Кириленко // Фінанси України. – 2013. – № 8. – С. 19-28.
9. Луніна І.О. Стратегія реформування місцевих бюджетів в Україні / І.О. Луніна // Дзеркало тижня. – 03 червень 2006. – № 21. – [Електронний ресурс] Доступний з : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46884#article>
10. Остріщенко Ю. В. Підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів у контексті децентралізації державної влади / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2008. – Вип. 4. – С. 55-63.
11. Пилипів В. До питання про федералізацію України: проблеми забезпечення бюджетної самодостатності регіонів / В. Пилипів // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 26-34.
12. Пилипів В.В. Напрями децентралізації управління в Україні: фіскальний та територіальний аспекти / В.В.Пилипів // Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер.міжн.наук.-практ.конф., 22 травня 2015 р. – Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2015. – С. 381-384.
13. Слухай С., Гончаренко О. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні / С. Слухай, О. Гончаренко // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 63-72.
14. Тарангул Л.Л., Коляда Т.А. Особливості формування міжбюджетних фінансових потоків в умовах запровадження в Україні бюджетної децентралізації / Л.Л.Тарангул, Т.А.Коляда // Фінанси України. – 2015. – №3. – С.30-44.
15. Циммерманн Х. Муниципальные финансы: Учебник / Пер. с нем. – М.: Издательство "Дело и Сервис". – 2003. – 352 с.,С. 121.
16. Bird Richard M. Intergovernmental Fiscal relations: Universal Principles, Local applications // Georgia State University, 2000. – wp. – №00-2. – p. 10.
17. Blöchliger H. Fiscal autonomy of sub-central governments / OECD. – Working paper, 2006. – p. 30.

18. Dheret C., Martinovici A., Zuleeg F. Division of Powers between the European Union, the Member States and Local and Regional Authorities – Additional Fiscal/Budgetary Elements. The report by the European Policy Centre. European Union, 2012. – S. 9.
19. Entwicklungen und Tendenzen des Föderalismus in Deutschland: territoriale Disparitäten und Finanzausgleich (dt. Fassung des italienischen Originalbeitrags: Sviluppo e tendenze del federalismo in Germania: differenza territoriale e perequazione finanziaria, in: Istituzioni del Federalismo, 2012. – № 4. – S. 789-828.
20. Musgrave R.A., Musgrave P.B., Kullmer L. Die Öffentliche Finanzen in Theorie und Praxis. – Tübingen: Mohr, 1992. – Bd. 3–4. - S.2.
21. Olson M. Das Prinzip “fiskalischer Gleichheit”: Die Aufteilung der Verantwortung zwischen verschiedenen Regierungsebenen // Föderalismus. – Stuttgart–New York, 1977. – S. 66–76.
22. Tiebout C. A Pure Thorie of Local Expenditure // Journal of Political Economy. – Chicago, 1956. – Vol. 64. – P. 416–424.

Луніна Інна Олександрівна - професор, доктор економічних наук, завідувач відділу державних фінансів інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України.